

F. Keverling Buisman, ed., *Ordelen van de Etstoel van Drenthe 1399-1447* (Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht (Werken OVR) XV; Zutphen: De Walburg Pers, 1987, xviii + 339 blz., f70,-, ISBN 90 6011 514 7).

In de dertiende eeuw komt in Drenthe uit de landsgemeente een college van gezworenen of etten voort. Dit voornamelijk rechtsprekende college wordt later de Etstoel genoemd. In de negentiende eeuw hebben H. O. Feith en S. Gratama ruim 1600 vonnissen of ordelen van de Etstoel uit de jaren 1399-1518 gepubliceerd. C. A. van Kalveen ontdekte in 1973 in het huisarchief Almelo een handschrift met 5605 ordelen uit de periode 1399-1504; een 4000 daarvan waren niet gepubliceerd. Keverling Buisman heeft zich gezet aan een uitgave van het - heel lastig te lezen - Almelo'se handschrift. In het hier besproken deel zijn 2710 ordelen gepubliceerd, de rest volgt. De tekst van het Almelo'se handschrift is als uitgangspunt genomen, in het notenapparaat wordt verwezen naar de reeds bekende ordelenverzamelingen en naar de oudere bronnenpublicaties.

Keverling Buisman toont in zijn, tegelijkertijd met de bronnenuitgave verschenen, proefschrift *De Etstoel en zijn ordelboeken in de vijftiende eeuw* (Werken OVR XIV) aan, dat de tussen 1497 en 1505 samengestelde Almelo'se codex van alle ordelboeken het dichtst staat bij de gemeenschappelijke bron: de verloren gegane authentieke vonnisregisters van de Etstoel. De publikatie van het Almelo'se handschrift is niet alleen van belang vanwege de spectaculaire verviervoudiging van het aantal ordelen. Het handschrift stelde Keverling Buisman in staat tot veel fundamenteeler onderzoek dan voorgangers konden doen, zowel inzake datering, ontstaan en indeling van de reeds bekende gesystematiseerde redactie van 165 ordelen uit de periode 1399-1412, als met betrekking tot de onderlinge relaties van de archetypes, de oorspronkelijke registratie van de ordelen enz. Maar de thans voor het eerst gepubliceerde ordelen geven ook inhoudelijk veel nieuws, veelal in afwijking van hetgeen Gratama en Gosses meenden. Een mooi voorbeeld is de beschouwing die Keverling Buisman in zijn proefschrift wijdt aan de ontwikkeling van de wetgevende en bestuurlijke taken van de Etstoel.

Bij de editie is op één punt afgeweken van de *Richtlijnen voor het uitgeven van historische bescheiden*: aaneengeschreven woorden zijn niet overeenkomstig het hedendaagse taalgebruik gescheiden, noch zijn gescheiden woorden aaneengeschreven (richtlijn 15 van de vijfde druk uit 1975). Daardoor zou volgens de uitgever het zicht op de taalkundige samenhang tussen woorden en woordcombinaties verduisterd worden en zou aan de gebruiker te weinig ruimte gelaten worden voor een eigen interpretatie van de woordcombinaties. Ik acht dat argument weinig overtuigend, temeer niet waar Keverling Buisman (gelukkig) wel interpunctie heeft toegepast en daarmee aangegeven welke structuur hij in een ordel heeft gezien. De interpretatie van de bondig geformuleerde ordelen is zelfs voor een enigszins geoefende lezer beslist niet eenvoudig; de uitgever komt hem tegemoet met verklarende noten (helaas spaarzaam), met oplossing van afkortingen, met interpunctie ... waarom niet ook door toepassing van richtlijn 15?

Dit neemt niet weg dat Keverling Buisman met deze uitgave een belangrijk instrument voor de bestudering van de Drentse rechtsgeschiedenis heeft geleverd. In het ook benutten van deze bron is Keverling Buisman zelf al voorgegaan in zijn proefschrift. Er reesteren echter nog talrijke onderwerpen waarvoor de ordelen nog aan generaties onderzoekers materiaal kunnen leveren!

F. C. J. Ketelaar

J. L. van der Gouw, *De Regulieren van Rugge* (Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1986, 460 blz., f105,-, ISBN 90 6469 627 6).

Op de vooravond van de herdenking van het zesde eeuwfeest van de stichting van het klooster Windesheim heeft de emeritus-hoogleraar Van der Gouw een gedegen monografie in het licht gegeven over een van de kloosters die behoorden tot de uit Windesheim geboren congregatie van reguliere kanunniken van Sint Augustinus: het klooster van de heilige Elisabeth te Rugge bij Brielle. Het is een rijk gedocumenteerde monografie geworden. Ruim drie vierde deel van het boek wordt in beslag genomen door de bijlagen. Deze stellen de lezer van de tekst in het eerste kwart van het boek in staat de auteur bij voortdurend op de vingers te kijken.

De rijke documentatie over het regulierenklooster van Rugge is grotendeels te danken aan het bewaard gebleven chartularium van het convent, waarvan het origineel in de gemeentelijke archiefbewaarplaats van Brielle berust en een (door Van der Gouw blijkbaar niet geraadpleegd) achttiende-eeuws afschrift van de Rotterdamse oudheidkundigen Cornelis van Alkemade en Pieter van der Schelling sinds 1984 in het Rijksmuseum Het Catharijneconvent te Utrecht (en niet meer, zoals Van der Gouw op pagina 14 in noot 32 aangeeft, in de bibliotheek van de Katholieke Theologische Hogeschool te Amsterdam; de signatuur luidt overigens niet 93H 10c, maar 93H10i).

De 321 oorkonden die Van der Gouw in bijlage III (129-403), voorzien van regesten, heeft uitgegeven, zijn, op een ruim zestigtal na, alle afkomstig uit het chartularium. Als bijlagen zijn verder opgenomen een oude inventaris van het archief van Rugge en een tafel op het chartularium (bijlagen I en II, 99-128), beide ook afkomstig uit het chartularium, en een rentboek uit 1561/1562 (bijlage IV, 405-419), afkomstig uit het archief van het regulierenklooster.

Het chartularium is derhalve het fundament waarop heel dit boek is gebouwd. Men zou het boek daarom wellicht eerder als een aangevulde en van een inleiding voorziene editie van het chartularium kunnen beschouwen dan als een monografie. Maar daarmee zouden we te kort doen aan de kwaliteiten van de tekst in het eerste kwart, waarin de auteur in de van hem bekende verzorgde en niet van humor gespeende (zie bijvoorbeeld 39,41,68) stijl het ontstaan, de bloei en de ondergang van het regulierenklooster beschrijft. Terecht worden ook opbouw en ontstaansgeschiedenis van het chartularium in dit gedeelte van het boek aan een zorgvuldige analyse onderworpen. Daarbij verbaast het wel een van de handen in het handschrift gekarakteriseerd te zien als 'eerder [die] van een notaris dan van een regulier' (19), terwijl we enkele bladzijden verder vernemen dat het vaker voorkwam dat een regulier de bevoegdheid van notaris had (22, noot 81, en 27).

Na de bespreking van de bronnen beschrijft Van der Gouw de geschiedenis van het klooster, vanaf de stichting in 1403 tot en met de ondergang bij de inname van Brielle door de watergeuzen in april 1572. Veel aandacht heeft hij daarbij voor de opbouw van het vermogen van het convent en voor de activiteiten die de regulieren samen met de kartuizers van Zelem bij Diest (waarom blijft Van der Gouw de orthografie Zeelhem gebruiken?) op Overflakkee ontplooiden.

Slechts enkele malen blijkt de auteur uit te glijden door onbekendheid met de gang van zaken in de Windesheimse conventen. Dat bijvoorbeeld de prior op Goede Vrijdag in de kapittelzaal de voetwassing van de broeders zou verrichten (37), moet wel een vergissing zijn. Dat gebeurde uiteraard op Witte Donderdag (zie ook J. G. R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* (Utrecht, 1875-1880) I, 201-202). En bij de *donati* gaat het natuurlijk niet om 'kloosterkinderen' (67; vergelijk daarmee 56), maar om — in het algemeen — volwassen personen, die, zonder geloften af te leggen, zichzelf en hun bezittingen, in ruil voor levenslang onderhoud, aan het klooster schonken. Hun aantal zal in Rugge, zoals ook in andere regulierenkloosters, nooit zeer talrijk zijn geweest. Er gold immers een beperking van het aantal donaten tot vijf, een beperking waarin alleen het generaal kapittel van Windesheim dispensatie mocht

verlenen. Maar dat de donaten na de stichtingsakte niet eens meer in verband met Ruggé vermeld zouden worden (67), wordt reeds geloochenstraft door de vermelding van een donaat na de verspreiding van de kloosterbevolking in 1572 (91, noot 422).

De studie van Van der Gouw belicht vele aspecten van de geschiedenis van het regulierenklooster. Maar één aspect blijft, tot verdriet ook van de auteur (zie het voorwoord, 5), onderbelicht, namelijk het geestelijk en intellectueel leven in het convent. Dit gebeurde min of meer noodgedwongen, gezien de aard van het overgeleverde bronnenmateriaal. Maar toch heeft de auteur minstens één belangrijke bron, die hij zelf in een noot wel noemt (13, noot 22), onbenut gelaten, namelijk het bekende Register van Rooklooster, waarin ook boeken uit de bibliotheek van Ruggé vermeld worden. De auteur had immers niet hoeven wachten op een editie van deze in Wenen berustende boekenlijst; er zijn her en der, ook in de Nederlanden, in diverse instituten fotokopieën van het manuscript in te zien.

Ook vermeldt Van der Gouw slechts één auteur uit Ruggé, Hugo van Ruggé, die tussen 1434 en 1440 een leven van Lidwina van Schiedam schreef. De weg naar een tweede auteur, de martelaar Joannes van Oosterwijck, in de *Catalogus scriptorum Windeshemensium* van Petrus van Sint-Truiden als schrijver vermeld, had hem gewezen kunnen worden door het in 1980 verschenen derde deel van het *Monasticon Windeshemense* (Brussel, 1980). Dit werk, waarin de belangrijkste bronnen en gegevens omtrent het klooster van Ruggé reeds waren bijeengebracht, heeft Van der Gouw blijkens noot 17 (9) pas na afsluiting van zijn eigen studie onder ogen gekregen. Verwijzingen naar het *Monasticon* zijn in het overigens welgevulde notenapparaat van Van der Gouws werk dan ook zeldzaam. Slechts tweemaal verwijst hij er naar, en wel beide malen om correcties op het *Monasticon* aan te brengen (19, noot 70; 48, noot 187). Wat verder bevreemdt, is dat ook nergens naar het reeds in 1976 verschenen Belgische deel van het *Monasticon* wordt verwezen, bijvoorbeeld waar kloosters als St. Maartensdal te Leuven of Korsendonk (waarom normaliseert de schrijver de spelling Corsendonk niet?) ter sprake komen, terwijl in het geval van Leuven (14, noot 28) wel naar oudere literatuur verwezen wordt.

Deze opmerkingen doen echter niets af aan de verdiensten van het werk van Van der Gouw, dat niet alleen een waardevolle aanwinst vormt voor de geschiedschrijving van Zuid-Holland maar ook en vooral voor die van de Congregatie van Windesheim.

P. J. A. Nissen

M. Gumbert-Hepp, ed., *Computus Magistri Jacobi. Een schoolboek voor tijdrekenkunde uit 1436* (Dissertatie Utrecht, Middeleeuwse Studies en Bronnen II; Hilversum: Verloren, 1987, 216 blz., f45,-, ISBN 90 6550 213 0).

'Ter meerdere glorie van God en om aankomende geestelijken van nut te zijn, behandelen wij hier de kunst der tijdrekenkunde, in verzen, met afbeeldingen, en met een uitleg in eenvoudig proza, terwijl de moeilijkheden die de capaciteit van de jeugd te boven gaan, zijn weggelaten'. Deze eerste zin van de Nederlandse parafraze van de Latijnse tekst die in dit proefschrift voor het eerst uitgegeven is, geeft uitstekend de inhoud weer. Het gaat hier om een in 1436 te Kampen vervaardigd schoolboek om de tijdrekenkunde te onderwijzen. Meester Jacobus was er zich van bewust dat zijn leerstof als saai en pittig werd ervaren. Daarom nam hij in zijn leerboek een groot aantal verklarende tekeningen op en bedacht hij in de vorm van versjes diverse ezelsbruggetjes om deze moeilijke materie de baas te worden. De 'relevantie' van het vak kalenderkunde sprak